

## STILTE: RUIMTE VOOR DE ANDER

*Lezing Huub Welzen, Samenkomst Karmelfamilie 13 oktober 2018*

### Inleiding

In deze voordracht probeer ik een weg af te leggen die loopt van stilte naar gerechtigheid. Ik wil dat doen in vier stappen. De eerste stap is dat ik een aantal ervaringen van stilte verzamel. Niet elke stilte is hetzelfde. De tweede stap bestaat uit enige verkenningen rond de ervaring van Elia op de berg Horeb. Elia herkent God in de stem van de stilte. In een derde stap zal ik stil staan bij de paragraaf over de stilte in de Karmelregel. De laatste stap heb ik genoemd: ontvangen ruimte en gunnende genegenheid. Het gaat over de gerechtigheid die ik ontvang en de gerechtigheid die ik verleen.

### Ervaringen van stilte

Er zijn allerlei soorten stilte. Ik noem een aantal ervaringen waarvan ik hoop dat ze herkenbaar zijn. Als eerste noem ik de stilte waarmee mensen onbekend zijn, de stilte waar je niet zo goed raad mee weet, de stilte waarin je onzeker wordt. Wanneer ik op doordeweekse dagen voorga bij de zusters van het kasteel in Boxmeer houd ik meestal een korte overweging. Toen ik een keer geen tijd had om een overweging voor te bereiden, stelde ik voor een stilte te houden. De stilte was er inderdaad. Ze duurde nog geen tien seconden.

Er is ook de stilte waar mensen van genieten. Enkele jaren geleden werden in ons huis tv-opnamen gemaakt. Onze tuin met de bloeiende bomen vormden een mooi decor voor enkele interviews. De cameraman en de geluidsman kwamen uit Amsterdam. Ze waren gefascineerd door de afwezigheid van het stadslawaai. Iedere keer als een merel zich liet horen, uitten ze hun verwondering: 'Hoor eens hoe stil het is. Bij ons hoor je de vogels nooit.'

Soms zoeken mensen de stilte om tot rust te komen. Je zoekt een plaats in de natuur, bij een beekje of een vennetje op de hei. En je bent blij dat niemand je stoort. Het fijnste is dat er niets gebeurt. Je kijkt hoe het gras groeit en hoe steeds weer dezelfde rimpelingen over het water gaan. Je verwijlt bij het geheim dat in alles aanwezig is.

Soms misbruik ik de stilte. Onze psalmvieringen 's morgens en de stiltevieringen rond het middaguur worden gekenmerkt door lange perioden van stilte. Als ik de preekbeurt heb voor de komende zondag, denk ik in de stilte alvast na waar de overweging over moet gaan. En soms bekruipt me daarna de vraag of de stilte daarvoor wel bedoeld is.

Stilte is leven in het hier en nu. Als mijn hoofd vol zit met de paniek over de vraag hoe ik in de rest van de week mijn agenda rond moet krijgen, of als ik vol zit met wrokgevoelens over de ruzie die ik net heb gehad, is er geen ruimte voor de ander. Als ik vol zit met als maar voortdurende, repeterende, obsessieve en nutteloze gedachten, kan de ander niet bij mij binnen komen. Wil ik aandacht geven aan de ander, dan zal de oorlog in mijn hoofd toch minstens even een wapenstilstand moeten worden. Ik zal in mijn hoofd het lawaai stil moeten maken zodat er ruimte is. Zonder stilte kan ik aan de ander geen recht doen.

Lawaai is de ergste vijand van de stilte. Het gierende geluid van een optrekkende motor verscheurt mijn concentratie. Lawaai overstemt en verdooft. In de zomer, bij gelegenheid van de

kermis of na de wielerronde van Boxmeer, draaien de muziekpodia op volle toeren. De muziek bonkt je oren doof. Elke zinnige gedachte wordt overstemd.

Een geheel eigen stilte is die van de verbijstering. Een aantal jaren geleden bezocht ik *Jad Vashem* in Jeruzalem. *Jad Vashem* is een park dat is aangelegd om de gebeurtenissen van de holocaust niet te vergeten. In het park staan meerdere paviljoens. Indrukwekkend is het paviljoen van de kinderen. Binnen is het donker. Een smalle gang leidt er doorheen. De wanden zijn van glas. Daarachter fonkelen sterren. Ze symboliseren de kinderen die in de holocaust zijn omgekomen. Een stem leest hun namen op, samen met de leeftijd waarop ze zijn gestorven. Het meest verschrikkelijk vond ik het museum. Daar kun je zien hoe de nazi-ideologie en de rassenwaan hebben geleid tot steeds grotere verschrikkingen. De holocaust als vernietigingsindustrie. Halverwege kon ik het niet meer aan. Ik ben naar buiten gegaan. Welkenlang heb ik geleefd in een stille verbijstering. Eenzelfde verbijstering als bij het geweld van terroristische aanslagen en de handel in vluchtende mensen.

Ook het graf is een plaats van de stilte. Wanneer alles is weg gevallen, is er alleen nog de stilte van de dood. Die stilte loopt vooruit op de uiteindelijke stilte en op ons zijn bij God.

Ook tijdens ons leven zijn er momenten die raken aan de rand van de dood. Het zijn momenten die ons stil maken en de betrekkelijkheid van alles doen inzien. Tegenslag, ziekte, mislukking, teleurstelling en onrecht: ze worden vaak in stilte beleefd. Ze integreren de dood in ons bestaan.

## De Eliaanse stilte

Voor karmelitaanse mensen is Elia een voorbeeldfiguur. Zijn naam is zijn programma: Mijn God is Jahweh. Hij heeft gestreden tegen de Baäls en de Astartes van zijn tijd: goden die het lot van mensen bepaalden zonder daadwerkelijk met hen in betrekking te staan. Op de Horeb heeft hij God ervaren in de stilte. Hij is na een diepe depressie, gesterkt door een engel van God, naar de berg van God getrokken. Hij overnachtte in een grot. Maar Jahweh vroeg hem om naar buiten te treden en voor het gelaat van God te staan. 'Toen trok Jahweh voorbij. Er ging een zeer zware storm voor Jahweh uit die bergen deed splijten en rotsen verbrijzelde. Maar de Jahweh was niet in de storm. Op de storm volgde een aardbeving. Maar ook in de aardbeving was Jahweh niet. Op de aardbeving volgde vuur. Maar ook in het vuur was Jahweh niet. Op het vuur volgde het suizen van een zachte bries. Zodra Elia dit hoorde, bedekte hij zijn gezicht met zijn mantel, ging naar buiten en bleef staan bij de ingang van de grot.'<sup>1</sup>

Het is niet helder wat de precieze betekenis is van 'het suizen van een zachte bries'. Het Hebreeuws zou men woord voor woord kunnen vertalen als 'stem van een schrale stilte'. Ook de godservaring van Elia op de Horeb wordt op vele verschillende manieren uitgelegd.<sup>2</sup> Uit de grote hoeveelheid verklaringen kies ik drie leesmogelijkheden. Een eerste is het om het verhaal te verstaan tegen de achtergrond van de strijd tussen Baäl en Jahweh. Baäl is een god van de vruchtbaarheid. Hij verschijnt in de regen, het onweer en de stormen waarmee het vruchtbare seizoen begint. Het verhaal wil dan zeggen dat Jahweh de ware god is. Jahweh zorgt voor de vruchtbaarheid, niet Baäl.

---

<sup>1</sup> 1 Kg 19,11-13.

<sup>2</sup> Een overzicht van de verklaringen die heeft gegeven is te vinden in Kees Waaijmna. *De profeet Elia*. Nijmegen, B. Gottmer. 1985 p. 64-69.

De tweede leesmogelijkheid is die van een kritiek op de eerdere verschijningen van God op de Sinaï tijdens de uittocht.<sup>3</sup> In deze verhalen verschijnt God in vuur, in donder en bliksem, in rook en met bazuingeschal. Het volk verkeert in angst en ontzetting. Aan Mozes maakt God duidelijk dat niemand zijn gelaat kan zien. De ervaring van Elia laat zien dat er ook een andere Godservaring mogelijk is. God wordt niet manifest in afschrikwekkend geweld, maar in het suizen van een zachte bries.

Een derde leesmogelijkheid is om de godservaring van Elia te verstaan als een kritiek van God op het optreden van Elia. In een artikel in het tijdschrift *Schrift* noemt Harm van Grol Elia een bijzonder destructief man. Hij is 'de slager van de Karmel'. De moord op de profeten van Baäl na het godsgericht op de Karmel voltrekt hij eigenhandig. Wanneer aan het einde van het leven van Elia de koning hem wil spreken, smeekt Elia vuur uit de hemel af. Tot tweemaal toe wordt een peloton van vijftig soldaten met de grond gelijk gemaakt. God zelf voorkomt dat het voor een derde keer gebeurt. Hij laat weten dat Elia zijn angst maar over boord moet zetten en de confrontatie met de koning moet aan gaan.<sup>4</sup>

Koningin Izebel is even gewelddadig. Ze heeft de profeten van Jahweh uitgemoord op honderd gevluchte profeten na. Alleen Elia is over gebleven. Hij vlucht voor de wraak van Izebel. Zijn kruistocht voor Jahweh is mislukt. Hij eindigt in een diepe depressie onder een doornstruik in de woestijn. In de openbaring op de Horeb ziet van Grol een relativering van al het geweld en van al het fanatisme.

Dat God niet in de storm, niet de aardbeving en vooral niet het vuur aanwezig is, moet Elia hebben gechoqueerd. Want de god van Elia was een god van vuur. Op de Karmel heeft die god zijn bestaan bewezen door vuur uit de hemel te zenden en het offer te verteren. Het vuur van God heeft twee pelotons soldaten vernietigd. Elia is in een vurige wagen in de hemel opgenomen, een wagen getrokken door vuurpaarden. Jezus Sirach schildert Elia als een profeet van vuur. Zijn woorden zijn als een brullende oven.<sup>5</sup> Elia herkent God in het suizen van een zachte bries. Bij het horen van de stem van een stil makende schraalte gaat Elia naar buiten om voor Gods gelaat te staan. Wordt hier duidelijk dat de God van Israël niet staat voor geweld? Wordt Elia hier duidelijk gemaakt dat zijn eigen vurige fanatisme niet staat voor de wereld van God? De stil makende bries is een nieuw besef van God. In dit nieuwe besef wordt de mislukking en de depressie van Elia omgevormd tot een nieuwe roeping. Zijn mislukte fanatisme wordt omgevormd tot vastberadenheid.

## De stilte van de Karmelregel

In paragraaf 21 spreekt de Karmelregel expliciet over de stilte. De paragraaf opent met drie verwijzingen naar de Schrift. De eerste verwijzing is naar de tweede brief van Paulus aan de Thessalonicenzen. 'Stilte beveelt de apostel aan dat daarin gewerkt moet worden.'<sup>6</sup> De Karmelregel brengt stilte in verband met het werken dat door de karmeliet verricht moet worden. Het doel van het werk is dat de duivel ons altijd bezet vindt en geen toegang vindt om in de ziel binnen te komen.<sup>7</sup> Het werk van de karmeliet verhindert dat er gaten vallen in de geestelijke wapenrusting. De stilte richt ons werk. De karmeliet laat zich niet uit zijn concentratie halen

---

<sup>3</sup> Zie o.a. Ex 3,2; 19,16-18; 24,16-18 33,19-23

<sup>4</sup> 1 Kg 1,9-17.

<sup>5</sup> Sir 48,1.

<sup>6</sup> 2 Tes 3,8-12.

<sup>7</sup> Karmelregel, par. 20.

door geklets en veelpraterij. De stilte focust op het eigenlijke. Zij houdt ons aan onze levenskeuze: in horigheid aan Jezus Christus leven en zich trouw aan Hem verknechten van uit een zuiver hart en een goed geweten.<sup>8</sup>

De tweede verwijzing naar de Schrift is een rechtsreeks citaat uit de profeet Jesaja: 'Aankweek van gerechtigheid is stilte.'<sup>9</sup> Het belang van dit citaat wordt onderstreept door het feit dat het aan het einde van de paragraaf wordt hernomen.<sup>10</sup> De context van het citaat in de profeet Jesaja laat zien wat gerechtigheid is. Het gaat om de situatie dat de koning rechtvaardig regeert en dat de bestuurders rechtvaardig handelen. Ze zullen beschutting bieden en een schuilplaats zijn, een schaduw die bescherming biedt in een uitgedroogd land. De regel precieert het werken in stilte als werken aan gerechtigheid. Bijbelse gerechtigheid is niet hetzelfde als de verdelende rechtvaardigheid die de verdiensten van iemand beloont en zijn overtredingen straft. Bijbelse gerechtigheid is die houding ten opzichte van de ander die het wezen van de ander mogelijk maakt. Ze gaat boven de verdelende rechtvaardigheid uit, omdat ze de ruimte creëert waarin de ander kan worden zoals hij of zij door God bedoeld is. Gerechtigheid is het spirituele handwerk dat erop is toegelegd ons zelf en onze wereld uit te zuiveren van alles dat een helend contact met andere mensen in de weg staat. Gerechtigheid vraagt dat ik de pijnen van de ander draag en meemaak als waren ze mijn eigen pijnen.

De derde verwijzing naar de Schrift is eveneens een letterlijk citaat uit de profeet Jesaja: 'In stilte en hoop zal jullie sterkte zijn.'<sup>11</sup> In de context van de regel krijgt dit woord de kracht van de bemoediging bij het uitzien naar de komst van God in ons bestaan. Stilte wordt verbonden met hoop, verwachten en verlangen. Hoop, verwachting en verlangen zijn de zaken die ons gaande houden. Een verlangend mens heeft weet van minstens twee zaken. Hij heeft er weet van dat hij iets mist, dat er een te kort is. Zonder dat kan hij niet verlangen. Maar ook heeft hij er weet van wat hij mist. Zonder dat weet hij niet waarop zijn verlangen is gericht. Hij heeft weet van de vervulling van zijn verlangen. Een verlangend mens leeft in de spanning van gemis en vervulling. Het is deze spanning die ons uit ons zelf trekt en in beweging zet.

Soms overheerst de pijn van het gemis. Wanneer we ons lam geslagen voelen door het onrecht dat ons zelf of anderen is aangedaan, wanneer het geweld ons sprakeloos maakt, kan de machteloosheid en de moedeloosheid ons overvallen. Maar machteloosheid is geen onverschilligheid. Integendeel. Juist omdat de machteloosheid zeer doet, zoeken we naar wegen om te werken aan een wereld waarin mensen in vrede met elkaar kunnen leven. Maar soms verschaft de spanning tussen gemis en vervulling ons ook vreugde, omdat we beseffen te leven naar een toekomst toe die God ons schenkt.

In de Karmelregel wordt stilte verbonden met ons werken, met gerechtigheid en met ons verlangen naar de komst van God in ons bestaan. Stilte is de bron van gerechtigheid en stilte is de vrucht van gerechtigheid.<sup>12</sup>

---

<sup>8</sup> Karmelregel, par.2.

<sup>9</sup> Jes 32,17.

<sup>10</sup> Karmelregel, par. 21.

<sup>11</sup> Jes 30,15.

<sup>12</sup> Zie ook Rudolf van Dijk, *Karmelregel. Een leefregel voor bewuste christenen. II Uitleg en verband*. Titus Brandsma Instituut Nijmegen 1992. p. 37-38.

## Gerechtigheid: ontvangen ruimte en gunnende liefde

Mijn stappen op de weg van stilte naar gerechtigheid hebben mij gevoerd naar een gerechtigheid die twee richtingen kent. De eerste richting is de gerechtigheid naar mij toe: de gerechtigheid die ik ontvang. De tweede richting gaat van mij uit: de gerechtigheid die ik verleen.

De gerechtigheid die ik ontvang ervaar ik als de mij geschonken ruimte waarin ik mag leven. Die ruimte bevrijdt mij uit de depressie, uit de machteloosheid en de moedeloosheid. Ze bevrijdt mij uit de doodsmomenten van mijn bestaan. Ze rolt de steen weg voor mijn graf. Het licht van de morgen verdrijft de duisternis van de nacht. De engte is verwijd. De bloesems geuren weer. Mijn roeping krijgt een nieuwe vorm. In de geschonken ruimte mag ik mij ontplooiën. Ik mag worden wie ik ben in de ogen van God. Gods genade wekt in mij een nieuwe vrijmoedigheid en verdrijft de angst. En ik mag uitstralen wat ik heb ontvangen.

De andere richting is de gerechtigheid die ik verleen. Gerechtigheid gaat over mijn houding ten opzichte van de lijdende en kwetsbare mens. Die mens het goede gunnen en het goede geven vraagt van mij openheid en genegenheid. Het vraagt dat ik mijn hardheid laat zakken en dat ik in de confrontatie met zijn leed zacht wordt. Zijn teerheid wekt mijn tederheid. Het vraagt dat ik het lijden van de ander in mij toelaat, dat ik zijn lijden uithoudt, ook als ik niets verrichten kan. Het is de houding van de barmhartige Samaritaan die tot in zijn binnenste geraakt is door het zien van de halfdode man.<sup>13</sup> Hij tilt hem op zijn lastdier. Hij draagt hem als was het zijn eigen broer. Het is die houding die de haat en de vijandschap overwint, die grenzen verlegt. Ik wil eindigen met een klein gedicht uit *Tasten naar het Geheim*. Het heet *Op weg naar Jericho*.<sup>14</sup>

### *Op weg naar Jericho*

*Jouw wonden slechtten mijn verweer.*

*Jouw gelaat, het zag mij aan.*

*Jij raakte en verwondde mij.*

*Jouw striemen werden eigen pijn.*

*Ik zag. Jij keek me aan.*

*Ik kon niet zomaar verder gaan.*

*Jouw leed verplichtte mij*

*te stoppen en bij jou stil te staan.*

*Nu draag ik je steeds met mij mee.*

*Ik voel wat je is aangedaan.*

*Jouw lijden werd een groot geheim*

*dat grenzen heeft teniet gedaan.*

*Huub Welzen*

---

<sup>13</sup> Lc 10,25-37.

<sup>14</sup> Huub Welzen, *Tasten naar het Geheim. 62 oefeningen in Bijbelse spiritualiteit*. Berne Media 2016, 97.